

Justitiedepartementet
Straffrättsenheten

Betänkandet Slopad straffrabatt för unga myndiga (SOU 2018:85)

(Ju2018/5295/L5)

Hovrätten avstyrker förslaget om att den s.k. ungdomsreduktionen enligt 29 kap. 7 § brottsbalken avskaffas för lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år (unga myndiga). Hovrätten ifrågasätter om beredningskravet kan anses uppfyllt. För det fall regeringen ändå väljer att gå vidare med utredningens förslag i den delen förordar hovrätten, när det gäller lagöverträdare i åldern 15–17 år, i första hand utredningens alternativ 1 och i andra hand alternativ 4

Inledande synpunkter

Hovrätten har förståelse för ambitionen att vidta olika åtgärder för att komma åt organiserad brottslig och annan allvarlig kriminalitet förenad med gängbildning, även när det gäller unga personer på väg in i vuxenlivet.

En förutsättning för ändringar i det straffrättsliga systemet måste vara att det finns ett av sakliga skäl motiverat behov av förändring samt att den tänkta åtgärden är både proportionerlig och effektiv för att uppnå det önskade resultatet. Den föreslagna regleringen riskerar att slå alltför brett och bidrar inte heller till en sådan ökad flexibilitet i straffrättsskipningen som hovrätten anser bör eftersträvas.

Utredningen har på ett förtjänstfullt sätt redogjort för bl.a. synen på brott begångna av unga lagöverträdare (15–20 åringar) i vissa med Sverige jämförbara länder och historiskt i Sverige samt kunskapsläget i fråga om ungas ansvarsförmåga och ungdomsbrottslighetens utveckling. Av redogörelsen framgår att brott begångna av unga lagöverträdare på olika sätt särbehandlas i de länder som utredningen valt att titta på och att särbehandlingen i Sverige går mycket långt tillbaka i tiden. Vidare framgår att särbehandlingen även när det gäller unga myndiga, alltså åldersgruppen 18–20 år, framstår som välmotiverad utifrån befintlig forskning inom psykologi och neurologi. Slutligen framgår att tillgänglig statistik talar för att brottsligheten när det gäller unga lagöverträdare minskar och att detta även gäller

enskilda allvarliga brottstyper både såvitt avser brott mot person som t.ex. vapenbrottslighet. Som utredningen konstaterar finns det alltså inte något empiriskt eller erfarenhetsbaserat stöd för skärpta påföljder för unga lagöverträdare. Stöd finns däremot för att ett ökat bruk av fängelse, inte minst när det gäller unga personer, har påtagligt negativa effekter när det gäller bl.a. återanpassning i samhället och återfallsrisk. Detta förklaras när det gäller unga lagöverträdare bl.a. av att de typiskt sett är mer sanktionskänsliga och därmed drabbas hårdare av ett fängelsestraff än vuxna. Vidare måste ett visst fängelsestraff utifrån ett proportionalitetsperspektiv anses innebära ett strängare straff för en ung person än för en vuxen.

Enligt utredningens beräkningar skulle de föreslagna förändringarna föranleda ökade kostnader för staten med ca 1,1 miljarder kronor per år.

Sammanfattningsvis saknas det således enligt hovrätten skäl *för* att genomföra de föreslagna förändringarna medan det finns starka skäl *emot*.

De senaste åren har det funnits en strävan från lagstiftaren att öka spännvidden vid straffvärdebedömningen av enskilda brott samt att skärpa straffen för återfall i allvarlig brottslighet. Hovrätten anser att en fortsatt utveckling av denna flexibilitet i straffsystemet kan vara ett alternativ till ett generellt avskaffande av straffreduktionen för unga myndiga lagöverträdare. Sålunda bör den sedan länge gällande särbehandlingen för dessa lagöverträdare kunna mjukas upp genom mindre ingripande ändringar i brottsbalken än de föreslagna och ändå åstadkomma den skärpta syn som efterfrågas för en viss typ av brottslighet begångna av personer i åldern 18–20 år.

Utredningens uppdrag och beredningskravet

Utredningens uppdrag har varit att överväga och föreslå ändringar beträffande den straffrättsliga särbehandlingen av lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år, i syfte att påföljdsbestämningen för den åldersgruppen ska motsvara den som gäller för andra myndiga lagöverträdare. Enligt direktiven tycks det främsta skälet vara att organiserad brottslighet och annan kriminalitet förenad med gängbildning förekommer även bland yngre lagöverträdare. Det anges mot den bakgrunden kunna ifrågasättas om särbehandlingen av personer i åldern 18–20 år som begår den typen av brottslighet är en rimlig ordning, särskilt i de fall det handlar om personer som tidigare har dömts för flera eller allvarliga brott. Som ett ytterligare skäl för förändringen anges att i såväl svensk som internationell lagstiftning har myndighetsåldern, 18 år, betydelse för såväl vilket ansvar för sina handlingar som en person har som för hans eller hennes skyldigheter i olika avseenden.

Utredningens uppdrag har således varit mycket begränsat och det har inte ingått att överväga *om* det finns skäl *för* att förändra systemet när det gäller särbehandlingen av unga myndiga vid straffmätning och påföljdsval. Som en följd av detta saknas det analys och överväganden kring de problem uppdraget ska komma till rätta med, alltså organiserad och annan gängrelaterad brottslighet bland unga myndiga. Hovrätten anser därmed att det kan ifrågasättas om Regeringsformens beredningskrav när det gäller förslaget att avskaffa den straffrättsliga särbehandlingen av unga myndiga kan anses uppfyllt.

Organiserad och gängrelaterad brottslighet samt återfall som skäl

I utredningens direktiv anges som skäl för förändringarna när det gäller unga lagöverträdare i åldersgruppen 18–20 år att också de förekommer inom organiserad

och gängrelaterad brottslighet och att skälen för åtgärden väger särskilt tungt när det handlar om personer som tidigare dömts för flera eller allvarliga brott.

Hovrätten konstaterar att det av statistik framtagen av Brottsförebyggande rådet framgår bl.a. att brottskategorier med hög andel unga är skadegörelse, narkotikabrott och stöldbrott. När det gäller narkotikabrott finns det skäl att anta att det i mycket hög utsträckning rör sig om bruk av narkotika och innehav av mindre mängder för eget bruk. Vidare framgår att det totala antalet lagföringsbeslut år 2016 var ca 80 000 och att av dessa avsåg ca 9 000 personer i åldrarna 15–17 år och ca 8 700 personer i åldrarna 18–20 år¹. När det gäller allvarliga brott framgår av utredningens redovisning att det rör sig om några hundratal personer i varje ålderskategori. Hur många av dessa som har koppling till organiserad eller gängrelaterad brottslighet eller rör personer som tidigare dömts för flera eller allvarliga brott framgår inte och det saknas även i övrigt underlag för att göra en säker bedömning i denna del. Utifrån de nu redovisade siffrorna torde det inte röra sig om mer än något eller några tiotal unga personer. Det framstår därför som en både överdimensionerad och oproportionerlig åtgärd att avskaffa den straffrättsliga särbehandlingen för samtliga personer i åldersgruppen 18–20 år. Hovrätten återkommer i det följande med förslag på åtgärder som tar sikte på just denna grupp av lagöverträdare.

Myndighetsåldern som skäl

När det gäller myndighetsåldern i sig som skäl för avskaffande av den straffrättsliga särbehandlingen för unga myndiga, hänvisar hovrätten till övervägandena under rubriken *Inledande synpunkter*. Därutöver finns anledning att notera att det av utredningens redovisning av det psykologiska forskningsläget framgår att människor mognar tidigare med avseende på grundläggande kognitiva förmågor, som att minnas och tänka logiskt, än med avseende på emotionella förmågor, inklusive förmågan att utöva självkontroll, att bedöma risker och jämföra konsekvenserna av ett handlande med konsekvenserna av ett alternativt handlande. Detsamma gäller förmågan att stå emot påtryckningar av andra. En och samma individ sägs alltså kunna vara intellektuellt mogen men socialt och emotionellt omogen. Detta synes rimma väl med det rådande förhållandet att myndighetsåldern visserligen innebär ökade rättigheter och skyldigheter i ett flertal avseenden, samtidigt som den straffrättsliga särbehandlingen fortsätter en bit upp i vuxenlivet.

Konsekvenser av förslagen

Konsekvenser för lagöverträdare i åldern 15-17 år och yngre

När det gäller konsekvenser för lagöverträdare i åldern 15–17 år ansluter hovrätten sig till utredningens bedömning att intresset av att undvika tröskeeffekter inte ensamt kan motivera en repressionshöjning för lagöverträdare i den här ålderskategorin. Då särregleringen för denna grupp av lagöverträdare under alla förhållanden så långt möjligt bör behållas finner hovrätten att det alternativ som i så fall bör väljas är alternativ 1 och i andra hand alternativ 4. Om något av alternativen 2–4 väljs bedömer hovrätten att det torde krävas ytterligare beredningsunderlag för att göra en bl.a. en översyn och analys av de särskilda ungdomspåföljderna.

¹ <https://bra.se/statistik/kriminalstatistik/misstankta-personer.html> - Tabell 230bLa-2016

Genomförandet av utredningens förslag kan också öka risken för att barn, såväl icke-straffmyndiga som straffmyndiga, utnyttjas av äldre personer för att begå brott av det slag som det efterfrågade ändringarna ska syfta till att motverka. Detta sker visserligen redan idag men incitamentet för detta kan förväntas öka som en följd av radikala straffskärpningar för åldersgruppen 18–20 år. Detta framstår som en i allra högsta grad oönskad konsekvens av förslagen.

Kostnader förenade med förslagen

Utredningen bedömer att ett genomförande av förslagen skulle leda till årliga kostnadsökningar i storleksordningen 1,1 miljarder kronor av vilka en stor del skulle belasta Kriminalvården. Med beaktande av att det inte finns sakliga skäl för förslagen och alternativa åtgärder torde kunna komma tillrätta med de problem som identifierats för den lilla grupp av unga lagöverträdare som förändringarna tar sikte på, utgör enligt hovrätten även kostnadsaspekten ett tungt vägande argument mot avskaffande av ungdomsreduktionen för unga myndiga.

Alternativa åtgärder

Som framgått har hovrätten förståelse för att det kan finnas behov att vidta ytterligare åtgärder för att komma åt organiserad brottslig och annan allvarlig kriminalitet förenad med gängbildning. Hovrätten ser också att det kan finnas situationer där den nuvarande, närmast schablonmässiga, tillämpningen av straffreduktionen för unga vuxna kan göra det svårt att utmäta ett straff i proportionen till brottslighetens allvar. Det kan därför finnas skäl att överväga förändringar som medför en större flexibilitet i tillämpningen av straffreduktionen för unga myndiga.

Möjligheten att utmäta straff i proportion till brottets allvar när det gäller den grupp av lagöverträdare i åldern 18–20 år som är föremål för den tänkta reformen bör kunna åstadkommas genom ändringar i 26 kap. 3 §, 29 kap. 7 § och 30 kap. 5 § brottsbalken. Sådana ändringar skulle kunna utformas enligt följande skiss.

26 kap. 3 § - ändring i andra stycket (samma ändring föreslås av utredningen)

Brott som någon har begått innan han eller hon har fyllt ~~tjuugoett~~ *arton* år får inte läggas till grund för sådan förhöjning som anges i första stycket.

29 kap. 7 § - ett nytt tredje stycke

Första och andra styckena gäller inte den som fyllt arton men inte tjuugoett år och som återfallit i brott som kan föranleda fängelse i minst två år eller som begått brott som utgjort ett led i en brottslighet som utövats inom ramen för en gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital.²

30 kap. 5 § - ett tillägg av en ny mening i andra stycket

Vid bedömningen av om det finns skäl för fängelse ska särskilt beaktas om brottet har utgjort ett led i en brottslighet som utövats inom ramen för en gängbildning eller med utnyttjande av ett våldskapital.

Det förtjänar framhållas att domstolen redan idag som en försvårande omständighet särskilt kan beakta om brottet utgjort led i en brottslighet som utövats i organiserad form eller systematiskt eller om brottet föregåtts av särskild planering

² Jfr. 4 kap. 4 § andra stycket 2 och prop. 2015/16:113, avsnitt 7, samt SOU 2014:63. Se även t.ex. Brå Rapport 2016:12 Kriminella nätverk och grupperingar.

(se 29 kap. 2 § 6 brottsbalken). I linje med de av hovrätten skissade författningsförslagen ovan skulle denna bestämmelse kunna utvidgas eller annars utformas på ett sätt som skapar utökade möjligheter till en nyanserad straffmätning för de unga och aktuella lagöverträdarna.

Författningsförslagen

Förslaget till ändring av 29 kap. 7 § brottsbalken

Hovrätten avstyrker förslaget om att införa en bestämmelse som ger uttryck för storleken på ungdomsreduktionen i förhållande till straffvärdet för en vuxen person. Storleken på ungdomsreduktionen för unga lagöverträdare i åldersgruppen 15–17 år är väletablerad i praxis och följs av domstolarna. Det saknas mot den bakgrunden skäl att ange detta i lagtext. Dessutom skulle den föreslagna bestämmelsen motverka det utrymme för en utökad flexibilitet när det gäller tillämpningen av straffreduktionen som hovrätten förordar.

Då hovrätten avstyrker förslaget att avskaffa straffreduktionen för unga myndiga avstår hovrätten från att lämna synpunkter på författningsförslagen i övrigt.

Om regeringen helt eller delvis går vidare med utredningens förslag bör, som framgått, ytterligare beredningsunderlag tas fram och förslagen omarbetas i synnerhet vad gäller utformningen och användningen av ungdomspåföljder. I sådant fall utgår hovrätten ifrån att ytterligare beredningsunderlag genom förnyad remittering inhämtas.

I handläggningen av detta ärende har hovrättspresidenten Anders Perklev, hovrättslagmannen Katarina Pählsson samt hovrättsråden Camilla Larsson och Mari-Ann Roos, föredragande, deltagit.

På hovrättens vägnar

Anders Perklev

Mari-Ann Roos